

KIS-772 – Notennoù gramadegel VII – Gl. flexion, déclinaison, conjugaison, prépositions combinées

(GE – 04 09 02)

Kel zo amañ eus devoudoù e-touez ar re voutinañ er yezhadurioù ha koulskoude a zo e piaou d'an anvadur brezhonek dispisañ evel ma tiskouez enmonedoù ar geriadurioù :

Gl. FLEXION

“*pleg, -adur m. -gidigez f. ; — du genou stou-glin m. ; (gram.) trôad, -denn f. ; (langue) à — trôadennaouüs ; -XIONNEL (gram.) trôadennaouek, -el*” (VALL.).

Gl. DECLINAISON

“(astr., physiq.) *distrôenn f. ; (gramm.) trôad, trôadur(-hanoiou) m. ; -NABLE trôadus (indéclinable didrôad) ; -NER (astr., physiq.) distrôenni ; une offre nac’h (dereat ; o trugarekaat) ; — une juridiction um zigaréein ag ul lis V ; (gramm.) trei hanoiou*” (VALL.). “*gr. troadur ; DECLINABLE troadus ; DECLINER gr. treiñ*” (DFBH.).

Gl. CONJUGAISON

“(gramm.) *displegadur m. ; personnelle personel, dre bersonou ; CONJUGUER un verbe displega, V distilh, -ein*” (VALL.). “*displegadur ; CONJUGUER displegañ*” (DFBH.).

Br. TROADUR

“*conversion ; version ; déclinaison (en grammaire) ; TREIÑ (se) tourner ; (se) changer ; (se) transformer, (se) métamorphoser ; disposer ; se mettre (à) ; traduire ; conjuguer ; TROADENN tour ; mouvement en rond ; ruse, stratagème ; (une) déclinaison (en grammaire)*” (NDBF.).

Br. DISPLEGADUR

“*récit, rapport, exposé ; conjugaison ; déclinaison (en grammaire) ; DISPLEGAÑ déplier, déployer ; étendre ; raconter, exposer, développer ; faire étalage (de), montrer ; conjuguer ; décliner (en grammaire)*” (NDBF.).

Br. DISTILHEIN, DISTILH

“*débiter, prononcer, s’énoncer (bien, facilement) ; détailler ; conjuguer (un verbe)*” (DBFV.).

FLEXION

Al. *Flexion, Biegung, Sz. flexion, inflexion, accidence*. Araezad neuziadurel naouus da yezhoù 'zo, anezhañ azdodiñ da vonad¹ ur ger amc'herioù, peurliesañ lostgerioù, anvet dibennoù, a zo o amkan merkañ rummennoù gramadeg : an dro hag ar reizh (evit an anvioù : pennanv, adanv, raganv), ar gour, an amzer, ar moz, an arvez, an od (evit ar verboù), rummenn an niver o vezañ boutin d'an anvioù ha d'ar verboù. Tro 'm eus bet d'ober gant Br. *plegad*² g. ha ne gavan abeg ebet da zilezel an termen.

E testennoù diembann e rae GP gant Br. *plegadur*. Koulskoude, evit mirout a liesaat an anvadoù : *plegañ, plegadur* oc'h aroueziñ an anadenn hollek, *plegadenn* oc'h aroueziñ an degouezh dibarek hag an disoc'h anezhañ, h.a., e 'm boa kinniget ober gant *plegad* hepken o talvout evit ar rummenn en he holl arvezioù. Da heul, e kinnigan :

Br. *plegat* (Gl. *flexible, fléchi, flexionnel*, Al. *flektierbar*, Sz. *flexible*) da adanviñ ar furmoù o c'hoarvezout ar *plegad* ganto ;

Br. *plegadel*, a-zivout ar *plegad* (Gl. *flexionnel*, Al. *Flexions-*, *flexionell*, Sz. *(in)flexional*) ;

Br. *plegadek*, [yezhoù] ma verker ar c'heñverioù gramadeg diwarbouez *plegadoù*, (Gl. *flexionnel*, Al. *flektierend*, Sz. *(in)flexional*).

Kemm a lakaer etre rizhoù plegadoù :

Br. *plegad guriziennel* (Gl. *flexion radicale*) pa stager war eeun an dibenn ouzh ar wrizienn, evel ma c'hoarvez er yezhoù semitek ;

Br. *plegad bonadel* (Gl. *flexion thématique*) pa stager an dibenn, a anver c'hoazh *lostger plegadel*, ouzh ur bonad (ar wrizienn o vezañ parzh ennañ), evel ma 'z eo an dro er yezhoù indezeuropek ;

Br. *plegad verbel* (Gl. *flexion verbale*, sl. pelloc'h : *conjugaison*) ;

Br. *plegad anvel* (Gl. *flexion nominale*, sl. pelloc'h : *déclinaison*) ;

Br. *plegad raganvel* (Gl. *flexion pronominale*), arloet e yezhoù indezeuropek 'zo evel an alamaneg ouzh ar raganvioù hag adanvioù 'zo ;

¹ Evit aesaat lenn an destenn, e roan en notenn draoñ-mañ kevatal gallek an termennoù gramadeg arveret er c'hevarad-mañ : *amc'her* "affixe", *araezad neuziadurel* "procédé morphologique", *bonad* "thème, radical", *dibenn* "désinence", *tro* "cas" (sl. KIS-642, La-13, pp. 75-78), *reizh* "genre" (sl. KIS-738, La-14, p. 382 n. 2) ; evit *arvez* "aspect", *moz* "mode", *amzer* "temps", *od* "voix", sl. La-01, pp. 78-93 ; SADED, Yad-0/2-9 ; DOKB. pp. 10-17.

² "Mar sellomp an « eo » [...] evel « ger », e raimp anezhañ, hervez ar c'hramadeg, evel ur *plegad* hag ur *form c'heriad* [...] eus ar « verb » « bout »" (KIS-706, La-14, p. 108) [troidigezh eus "Si nous envisageons le « est » comme « mot », nous le caractériserons, suivant la grammaire, comme une flexion et une forme lexicale du « verbe » « être »" (*ibid.*, p. 114)].

Br. *plegad diabarzh* (Gl. *flexion interne*), o c'hoarvezout n'eo ket a azdodiñ elfennoù plegadel ouzh ar bonad, met a zaskemmañ hemañ, sk. : *yar u.*, *yer l.*

DECLINAISON

Trevnad ar plegadoù anvel, meizet gant an henc'hramadegourion evel gwaradoù (La. *obliqui*) e-keñver ur reolad (La. *casus rectus, nominativus*). Kemm a lakaer hiziv etre daou drevnad : trevnad furmel ar plegadoù anvel ent strizh pe *trevnad an eloù*, trevnad an arverioù pe *trevnad an troioù* — kemm hennzh o klotañ gant an hini a lakaer e par ar verb etre an orioù hag an arverioù (amzerioù, arvezioù, h.a.). Boulc'het n'eo ken anvadur an eloù ; GP a ginnige ober *diazet* g. eus ar furm kemeret da reolad (arveret evel *casus rectus*) ha *beskel* g. eus ar furmoù gwarat (arveret evel *casus obliqui*), h.a., en ur spisaat : “ar gerioù-se *exempli gratia* hepken !” ; evit envel an troioù, eleze an arverioù, e kinnige adkemer an anvadur klasel, eleze *nominativ, akuzativ, dativ*, h.a.¹

Evel a ouzomp, an hentenn embreget evit dibab an termenou *or, kevor, ragor*, h.a. da envel furmoù ar verb, a c'haller krennañ e daou graf² : a) savelañ etre furmoù an anvadoù un trevnad kenstur da drevnad an anvedoù (*bon-* a-dal d'an elfenn dibenn *-ont, -rag-* a-dal d'an elfenn dibenn krBr. *-h-*, Br. *-f-*, h.a.) ; b) lemel pep kantabeg diouzh durc'hadur ster ar c'hedrannoù dibabet — dre bennaennn barrennañ an durc'hadur leterc'hadel a c'houkore an dibaboù (da skouer, na zerc'hel kont eus dave amzerel *-rag-* evitañ da vezañ bet dibabet dre ma leterc'he an dazont ha petra bennak ma arverer e zeverad *bonragor* da verkañ an dazont etre kealioù all) ; preder a gemered da gentañ gant perzhioù soniadel ar c'hedrannoù, o berrded, o aested da gengediañ. An hevelep damant a renas war an dibab eus *el, diazet*, h.a. : o kevenebañ *diazet* ha *beskel*, ez adkemeret moarvat ar c'hevenebadur hengounel etre *rectus* hag *obliquus*, nemet ez ezvevned nep selled na ve ket furmel rik (ar selledoù steradurel, treadegel, h.a.).

Da 'm meno, ar c'hevatal brezhonek a roimp da Gl. *déclinaison* a zleo envel trevnad an eloù hep ezkaelañ evit kelo an arver anezhañ gant an henc'hramadeg : bez' e ve da lakaat an un anvad war an tremen, er c'hramadeg kempred, eus an *diazet rosa*

¹ sl. KIS-642, La-13, pp. 77-78. En destenn-mañ e tegemeran al luniadoù Br. *diazet* ha *beskel* da c'hortoz, hervez hetadenn o lunier, ur studienn glococ'h a zeuy d'o darbenn pe d'o amsaviñ.

² Evit lenn hiroc'h war se, sl. La-01, pp. 78-83.

d'ar *beskel ROSAM* ha war an tremen, er c'hramadeg hengounel, eus an *nominativ ROSA* d'an *akuzativ ROSAM*. Rak se hon eus da sevel un termen oc'h adkemer ar c'healioù steradurel dec'heriet gant diskennidi La. *declinatio*, eleze "forc'hiñ", "gwarañ", "stouiñ", en ur ziwelout ma vint diouzh un tu miret en arver hengounel, diouzh an tu all ezvevnet en arver arnevez — en hevelep doare ma vez ezvevnet an kez kealioù eus arver Br. *beskel*. Kinnig a rafen ar verb *amstouiñ* hag ar pennanv *amstouad* g., enno ar rakger *am-* o talvout da ziforc'hekaer ha, war un dro, o tougen ar c'healioù "treiñ", "gwarañ" evel m'o c'haver da skouer e-barzh Br. *amdreiñ*.

Hervez natur ar bonad hag an dibenn e renker an amstouadoù etre :

Br. *amstouadoù bonad sonennek* (Gl. *déclinaisons à thème vocalique*), pa echu ar bonad dre ur sonenn (sk. : La. *turr-i-um*) ;

Br. *amstouadoù bonad kensonennek* (Gl. *déclinaisons à thème consonantique*), pa echu ar bonad dre ur gensonenn (sk. : La. *labo-r-um*) ;

Br. *amstouad kreñv* (Gl. *déclinaison forte*) e germaneg evit ar pennanvioù (sk. : Al. *Tag-e-s*) hag an adanvioù (sk. : Al. *ein schön-er Mann*) ;

Br. *amstouad gwan* (Gl. *déclinaison faible*) e germaneg evit ar pennanvioù, gant ul lostger bonadel oc'h echuiñ dre ur gensonenn (sk. : Al. *Herz-en-s*) hag evit an adanvioù (sk. : Al. *der schön-e Mann*).

Merkomp e talvez Gl. *déclinaison* en arver hengounel da verkañ trevnad an troioù ha Gl. *décliner* an tremen eus an *nominativ* d'an troioù all, sl. ar frazennoù skouer roet gant Pt Robert : “*décliner rosa, dominus*” [“*amstouiñ rosa, dominus*”], “*cet adjectif se décline sur la 3e déclinaison*” [“*amstouet e vez an adanv-mañ hervez an trede amstouad*”]. Moarvat e vo spletus derc'hel arverioù heñvel e brezhoneg ha lavarout zoken : “(ar pennanv) *ROSA zo patrom an amstouad kentañ*” ha “*ROSA, ROSAM zo eloù eus (ar pennanv) ROSA*”, “*ROSA, ROSAM zo furmoù amstouet eus (ar pennanv) ROSA*”, “(an eloù) *ROSA, ROSAM zo amstouadoù eus (ar pennanv) ROSA*”.

CONJUGAISON

Gl. *conjugaison*, o tiskenn eus La. *coniugatio*, luniet e unan diwar batrom Gr. *suzugiva* (keveleb Br. *kenyevad*), a reer eus teskad gwaradoù neuziadurel ar verb a zo o c'hefridi merkañ ar reizh, an niver, ar gour, an amzer, ar moz, an arvez, an od.

Er c'hramadeg hengounel e veze arouezet ar furmoù dre venegiñ o c'hefridioù, sk. : “*doare diskleriañ, stumm boaz, amzer vremañ*” oa anvad ar furmoù *bezan, bezez*, h.a. Ouzhpenn an hir ma oa an anvadoù, e vezent tidek ha diglok (ar furmoù *bezan, bezez* a dalvez da

verkañ ar *moziou menegiñ* en *arvezioù ampadel*, *dastaoladel*, *darveziadel* kenkoulz hag ar *moz tebiñ c'hoarveziadel*, ar *bremañ* kenkoulz hag an *dazont* pe an *nebamzer*). Er c'hramadeg kempred ez eus savelet daou rumm : ar furmoù hag an arverioù. Stroll ar furmoù, pe *trevnad an orioù*, zo anezhañ un teskad bevennek, pep *or* o vezañ ereet fest dre evenebadoù furmel ouzh an orioù all (sk. : *bonator [-JONT]*, *bongevor [-Øont]*, *bonragor [-font]*). Stroll an arverioù zo anezhañ un teskad fuilh, daveadurioù kemplezh ha neuennus etrezañ ha teskad an orioù.

Gant brezhoneg e amzer e skrive aozer YBRB. : “Reiñ da anaout an holl stummoù a gemer ar verb a zo *displegañ* ar verb-se¹.” Arveret e veze Br. *displegadur* evel kevatal da Gl. *conjugaison*, Al. *Konjugation*, *Abwandlung*², Sz. *conjugation*. Ken stank eo avat sterioù ha kemeradurioù all ar ger brezhonek (sl. p. 256 a-zioc'h) ma ranke an aozerion ober gant ar c'herienn *displegadur ar verb* evit spisaat o frezeg — ha c'hoazh, *displegañ ur verb* a c'halled kompren : "reiñ ster ar verb" kenkoulz all. Alese e vije bet un andon a vesk kempenn c'hoazh steriegezh ar ger en amboaz reiñ arver dezhañ er c'hramadeg kempred — kempenn bet graet digudenn a du 'rall evit *tro*, *amzer*, h.a. E-keñver dibab an termenoù o tennañ da amgant ar furmoù, anvadoù an orioù da skouer, hon eus bet tro da spizañ an hentenn : damantiñ kent pep tra da berzhioù furmel an danvez luniadoù (bezañ diforc'hek, eleze nebeut arveret, diarver pe nevez ; bezañ hebleustr, eleze ar berrañ gwellañ, aes da arverañ ha da zeverañ) ; plediñ gant ar perzhioù sterel, ent diac'hinek avat n'eo ket war glask d'ur c'hantabeg uhel eus ar c'hedrannoù, met er c'hontrol dre gavout gwell alies ur c'hantabeg izel aesoc'h da ziren, un durc'hadur leterc'hadel gwan aesoc'h da varrennañ — en degouezh, en ebeb da dareadoù all an nevezc'heriañ ma amkaner al lamm bihanañ gwellañ etre ster ar c'hedrannoù ha ster ar ger disoc'h, e klasker gant ul lamm bras pellaat pep arvar a dredizh steradurel. E berr, anvad ar furm a zle bezañ ken goull a ster kentouez ha ma 'z eo ar furm he unan ; da skouer eo bet diraezet meizad an OR ha dibabet al luniad *or* kuit a bep dave d'ur meizad gramadegel kent.

An ergeñverenn da envel zo enta dre zespizadur ur skalfad furmoù boutin etrezo an un bonad, ac'hoel e degouezh ar verboù kevrizh¹, pep hini o vezañ kevarall

¹ F. KERVELLA, *Yezhadur bras ar brezhoneg*, La Baule, 1947, p. 105.

² Notomp e vez roet, er geriadurioù da nebeutañ, Al. *Abwandlung* evel kevatal gramadegel da Gl. *flexion*, *déclinaison*, *conjugaison*.

¹ Sl. KIS-738, La-14, p. 382, n. 2.

dre berzh he dibenn. E sigur keal ar gevarallded e kinnigan arnodiñ ar stirann *ken*², e sigur m'emañ astennet an ergeñverenn war ur skalfad furmoù e kinnigan degas ar rakger *ar-* ha luniañ ur verb Br. *argenañ* hag ur pennanv *argenad* g., nevezc'herioù o vastañ a-fet furm (diforc'hek ha hebleustr int) hag a-fet ster (a-fet amster kentoc'h : izel o c'hantabeg hep bezañ mannel).

Izel eo o c'hantabeg *a)* dre benn an tidek ma 'z eo bet dibabet o c'hedrannoù : koulz kantabeg e vije bet da zibab kedrannoù all, *b)* kenkoulz kantabeg e vije bet da arloañ hevelep nevezc'herioù ouzh un ergeñverenn all, ouzh skalfad ar plegadoù anvel da skouer. Merkomp evelkent e tle an hentenn nevezc'heriañ-mañ, dre ar skritellañ (ha hi embreget paot er Gimiezh da skouer), chom arlezat ha nemedennek.

Izelded ar c'hantabeg, brasted al lamm ster etre ar c'hedrannoù hag ar ger disoc'h a ro frankiz da verkañ bevennoù, a gevaraez da skouer hepkoriñ kudenn rummennadur an dilerc'hioù henverboù eur boas da c'hronnañ en ur verb hepken dindan ar skritell “verb ankevrih” dezhañ lies bonad ; ent furmel strizh e rankjed ober tri verb eus *bout*³.

Troiennoù ha frazennoù : “*argenañ ur verb zo ezrevell an holl furmoù a c'hell kemer*⁴”, “*argenañ ar verb bout er bongevor reol*”, “*an argenad danodel*”, “*ar verb eme zo dezhañ un argenad diglok*”, “*e galleg e reer « argenadoù bev » eus argenadoù ar c'hentañ hag an eil stroll pa 'z int kevrih ha dre se pa c'haller o dedalvout da verboù nevez, « argenadoù marv » eus argenadoù an trede stroll a zo ankevrih hag andedalvezadus*”.

PREPOSITIONS COMBINEES

Emaon o paouez menegiñ kudenn ar frankiz da verkañ bevennoù : he adkavout a reer gant an araogennoù lostgeriet outo ur raganv.

Yezhadurourion 'zo a astenn d'an araogennoù an termennoù arveret
evit argenad ar verboù : “*prépositions dites*”

² Arveret evel adanv hag adverb, sl. GIBR., p. 1452 ; *ken* a ya da stirann ivez e Br. *amgen* (amprest kembraek), *askenad*, *dasken*, *digen*, h.a.

³ A-zivout liesorin ar verb *bout*, sl. SADED, Yad-2/1.

⁴ Ar c'hramadeg hengounel a rae Gl. *paradigme* (Br. *kestalad*) eus taolenn furmoù pe dibennoù ur verb, sl. KIS-531, La-11, p. 157.

« conjuguées »¹, “DISPLEGAN [...] dibunañ, dre skrid pe dre gomz, hollad furmoù ur verb pe un araogenn²”; peurliesañ avat e klasker termenoù all : “pour traduire les prépositions françaises suivies de pronoms personnels [...], on emploie en breton des mots composés formés des prépositions et de terminaisons assez semblables aux terminaisons des verbes personnels³”, “kemmesk an araogennoù gant ar raganvioù-gour⁴”, “les prépositions les plus communes se combinent avec le pronom personnel⁵”, “prepositions in combination with the pronominal suffixes⁶”. Dav anzav ez eus abegoù da arverañ an un termen evit talbennañ “taolenn ar verb” ha “taolenn an araogennoù”, na pa ve ar vezañs eus degouezhioù ardreuzat evel Br. *eme*, verb dre berzh e orin, lakaet da araogenn gant aozerion 'zo⁷. Koulskoude, nag istor ar predenegoù, na hanrenoù ketep an daou stroll devoudoù ne aotre d'o daspugn en ur rummenn unel.

Eus an kez “*kemmeskañ*” enta e tleer ober ur rummenn diforc'h, dezhi he anvad piaouel. Br. *kediañ* a vije kevazas ma ne vije ket arveret endeo er yezhadurezh da aroueziañ “stagañ ar c'hedrannoù kenetrezo”. An termen a hañval din klotañ eo ar c'hevatal da Al. *vereinigen* a aroueze Melanie KLEIN gantañ kemmesk e gerent en eriunell ar bugel, eleze Br. *angediañ*⁸; dereout a rafe ouzh ar c'hediañ dibarek, klosoc'h hag o tevoudañ kemmoù neuziadurel, a vez etre araogenn ha raganv. E se e lavarfed : “*araogenn angediet (ouzh ar raganvioù)*”, “*raganv angediet (ouzh un araogenn)*”, “*taolenn angediadoù un araogenn*”, h.a.

¹ Léon FLEURIOT, *Le vieux breton. Éléments d'une grammaire*, 1964, p. 290.

² *Geriadur brezhoneg An Here*, 2001, p. 346.

³ F. VALLEE, *La Langue bretonne en 40 Leçons*, 1945, p. 142.

⁴ F. KERVELLA, *Yezhadur bras ar brezhoneg*, 1947, p. 333.

⁵ Roparz HEMON, *Grammaire bretonne*, 1966, p. 68.

⁶ Roparz HEMON, *A Historical Morphology and Syntax of Breton*, 1975, p. 90.

⁷ “*Diwar ur verb kozh e c'hellfe dont ivez ar ger EME, anezhañ bremañ ur gwir araogenn o kemmeskañ gant ar raganvioù-gour*”, F. KERVELLA, *ibid.*, p. 121.

⁸ Sl. GBLF. ¶ 871 (Br. *angediañ* < *ann-* (rakger kreñvaat) + *kediañ*).